

Interview: Bill and Rangiatemea Rewiri

Venue: 14 Wairaka Rd, Whakatane

Date: 14 May 1991

Time: 10.30 p.m.

Collated by: Corrina Biddle

R.T.91:14 side one:

Speaker: Bill Rewiri:

Te marae i tini o tenei te mea o te tamariki me te koroua me te kuia ... engari kore ahau e mohio e hia engari ... te tini ke te nui o te tangata ... a mo nga mahinga kai o roto i te ngahere o i tama ... i timata tonu atu mai te marae ka tahi ka piki whakarunga atu kia tae rano koe ki Wairata ... koia ra te rahi o te whenua ... ki nga koko ki nga koaua ki nga hiwi ki nga maunga ... a tetahi wahi ... wahi patunga manu no nga koroua ... no mua rano tenei wahi ... me ... ma te tahi hui nui ka tahi ano ka haerehia tenei wahi i te mahi o te pakeke i mua ... a ko ahau tetahi o nga tamariki i haria e ratou ki taua wahi patu manu ... te ingoa o te wahi nei nga ko te Otetere ... Otetere ... tenei wahi ... ka tae atu koe ki Oponae ra ra ... kai e ra takiwa ai engari ka titiro atu koe a e ta ... _____ tata tonu e ono haora koe ka tahi ano koe ka eke ki te wahi ... e to taehanga atu ki te wahi nei ana te nuinga te rakau kai tera whenua he miro ... ana ... te kaha teitei o tena whenua i nga wa i haere ia ahau whai ai nga pakeke ... a e takato ana te te huka ... kai te heke te huka i reira po mai koe ae kai reira te huka ... i te wa i au i reira e korero ake ana au i haria ahau hei taku mahi a he tahu tahi tii ... a ka whai ahau ia tetahi o nga pakeke ki te patu haere i tena mea i te manu a e tama ... kore ke he painga o te mate o te manu ... i te mea ai hoki te rahi o te mea he miro a ... uaua to kite e tahi atu momo rakau i reira te nuinga o te rahau ana he miro a he taki hahaka noa ... i taua wa i ahau i haere nei i reira whai whakatuhia ai Tanewhirinaki ... _____ o Waioeka a e tama e hia e hia rau nga kereru i patua i tera wa ana tae atu mo

o Waioeka a e tama e hia e hia rau nga kereru i patua i tera wa
ana tae atu mo nga mahi whai poaka kai reira katoa koira na
mahinga whai poaka na mahi i roto i na wa he mahi marearea ...
he mahi katoa ahau era mahi te wa i nga pakeke ... i nga
koroua i nga kuia i nga kuia ra te tino nuinga o mahinga
marearea i whai haere ahau te tahi ko nga kuia ae tokorua ano
nei nga nga koroua ... ana ka haeremai ana matou a ... tae rano
mai matou tata tonu ki nga paama a a Te Whakatohea i tenei ra
ana ra ki te awa ... ana koira te mahi i tera wa ... e korero ake
nei he marearea ki te ... wetahi he inganga ki wetahi a koinei
hoki te ... _____ a tana te marearea i tera wa ahaunga noa
ka patua ana matou tena mea tena kore ke he painga ... a
matou mahi ana tamariki he horahora haere i nga ki runga i nga
tahu ... ne ki runga te tahu ... kia pai ai te whakamaroke puru
ki roto peeke paraoa o mua nga peeke paraoa hoki o mua a e
rima te kau paonga pea te taumaha o nga peeke paraoa ... a e
rua te kau ma rua a e hia na peeke e kii ana tena mea _____
ana e ra whai kai te mohio tatau koroua na o tatau pakeke ...
ka hoatu he kotawa hai hou e ta ... a na mahinga tuna ... na
mahinga tuna era mahi wera a ... pau katoa ano te whai haere i
na whai mahinga tuna mai i waho nei na na i te wheketere o
Opotiki ra ra ... a hoatu ki te Houki te ingoa o nga wahi a kahu
whakarunga ... puta ra tae rano atu ki Wairata ... kai raro mai
kai raro mai Oponae te ingoa te tahi whai ano ... ko koreohia
ana te ingoa taua wahi ... ka hoatu ki te Houhi te ingoa o ...
nga wahi ... a ka ahua whakarunga puta ra tae rano atu ki ...
Wairata ... kai raro mai kai raro mai Oponae te ingoa te tahi
whai ano i korerotia ra te ingoa wahi nei o te awa nei nana ...
ko te Karo ... koira te ingoa o tenei wahi ae ra i nga korero o
nga pakeke a koira te tahi wahi o mua e patua ana tenei mea ...
te inganga te marearea ... i raro ra ... i reira ... a matou mahi a
nga tamariki ... i runga ra tera o tatau marae ... ia Waioeka ...
ae ko Whakatangi te ingoa o te tahi repo repo i reira ... a te
tahi taha ake o taua repo nei nana ... i mahinga kai katoa he
kumara he riwai nga mahinga katoa i kona ... koira o wetahi o
a matou ia matou e tamariki ana he kaukau i roto i te taua

... repo nei te repo nei nana ia Whakatangi ... a te tini na mea i reira ... a me ki ake ra me timata ake i te tau pea i te ... 1930's kau piki atu ... 1937 ... koina ka katoa 1930 and 1937 koirā katoa nga wahi i nohia ai e oku nga pakeke mai ia Waioeka ki Oponae a kuhunoa atu ki i te mea kai reira i nohoanga ... a ... ka akonga matou e nga pakeke i tera wa ki te mahi nga mahinga kai mahinga kai o roto i te ngahere o roto i nga wai ... o roto i te puihi ... etahi mahi e mahi ia matou i reira ... i nga whakahau ana kuia nei ... te mahi kiekie ... hei mahi ia ratou whariki ia ratou kete ... ae ia ratou potae ... koinei na kuia nei e ta he rahi nga kuia nei (muffled) e ngari koia nei katoa nga mahi i mahia i ako no ai nga mahi pikopiko pehea pehea ... ka tika ai nga korero mo nga mea katoa ... hei homai hanga wa te Atua nga oranga mo tatou ahakoa i roto i te ngahere a i roto ranei i nga nga ko awa ai i roto ranei i nga wa ... a tae noa atu ki o tatou moana (cough) koirā hoki etahi mea mahi a nga pakiki i haere ahau te taha ko nga haerere hanga mai ki roto ia te Upokorehe a ... kai te mauhara ia ahau te haramai hanga matou o Ngati Ira ra ki tetahi tangihanga ai i runga i te moa ... tera o tatou moutere o Hokianga ... i reira te tangihanga ... a ka kite au ... i te whakawhiti ... o nga matou ... i runga i te waka ano to ratou he waka ano to ratou i tera wa hei whakawhiti atu ma ratou (cough) me te aha e harakau i te mea aha ... e ngari ana ... i roto i nga ... nga pu ... na kokoru o Ohilkwa tena mea te kai ... nga kai katoa a te moana ana he mea tauhou hoki ki a matou i te tamariki ako te nuinga ke o nga o nga kai kai matou a ko he marearea he tuna he poaka puihi he aha ake te taehanga mai ki reira a he pipi tera ... puku pioke era hai katoa a nga koroua ... a engari kara marika o e nga kai (laughter) engari a me korero ra koirā ra oranga hoki o era o tatou o tatou whanaunga o roto o te Upokorehe ... i runga o era korero ka pakeke haere aki ahau a ka waimaria ahau toki nga rangatira a na nga roto te Upokorehe ana e rua te kau ma tahi oku tau ... ka moe maua ko toku rangatira ana ka ako i ahau ano ki te whai na mahi a koro ma a kui ma o roto ia te Upokorehe ... e tahi mahia i mahia e

R.T.91:14 side one

... mohio ana ahau tera wa o nga mahi patu i te kuaka ... tenei mea te kiaka i tera wa i tuwhera ana ma karekau he raruraru ko wai te tangata te patu tenei kai te kuaka e nga ra nga taku hungarei na Pomare ... ka mea mai ki ahau anei ta taua mahi a ka titiro atu au ki te koroua ra ra a e kari ana ... e kari ana i te kirikiri o te wahi mei a ... ko kite atu te koroua ra ko tu kua whakatakoto iaia a kua haere hoki ahau te mahi tahi mea ... a i mua ake tera ka whakamarama mai te koroua ra a ... kai te haramai te tai iaiane i ka haramai haere ana te tai a koinei tetahi nohoanga nohia i tenei i tenei kai e te kuaka te wahi e noho nei na ... ka tahi ka korero mai te koroua ki te mate ia koe e rua e toru ... ka kite koe ka hoki mai ana wera kite kite kite pick up ki te hari na mea kua taka ra kua mate ... haramai ratou ka hoki tonu mai ratou ki te ... e tama i te parekareka hoki tena mahi ki ahau a ... ahua neke atu pea rua tekau na manu i mate i ahau kau ma nga ka (laughter) heoi ano kua koroua tonu a engari ano ahau te tamariki e ta ... ana ko tenei manu e korero aku nei au ... i tera wa he marama ano hei patu tenei mea ko te marama ahua waenganui atu o Maehe ... i pera ai ... ko taemai te ka haramai te manu mei no ra wahi ... kia timata haere ko te raumati ... o tenei whenua o tatou o Aotearoa ka tae mai te ... ana kua timata ratou ki te whangai ... ka tae mai ana ratou e tama ahua pukohukohu noa nei te ahua o te kara o wena manu engari ka momona ana tena mau puwhero ana ki tana ahua ... ana iaia ka tae mai ra koira tana mahi he whangai iaia a kia eke toru neke atu na ra rangi e rere ana ae ia ... ki te takiwa e rere ana iaia e rere ra ra kai te piki whakarunga haere ke ia ki te hopu i te i a o te hau hei hari ia ki te whenua o ra wahi e nga ra e ki ana tera whenua ko Sybria ... a matou e titiro tera whenua e ... te nuku o te whenua ... a heoi ano koi nei ra wera o nga korero a nga korero e pa ake ana a mo nga mahi i mahia ai au te taha o nga pakeke te tahi mahi ano i mahia ahau i reira na ra te kaha o nga te ki te whaiwhai nga koroua ... ko te mahi ... i nga ... na pe o nga pioke ... koina hoki pioke i tera wa kare kau he neti o nga koroua tera wa ka hari ana e tama ko nga neti wire tonu ...

... (laughter) no mua rano mai a ka tahi ana ka ... waimaria e na taputapu a te pakeha e nga neti hei hopu te tahi engari i tera wa a e wire neti ra engari ka honai ana tena mea i te pioke te taki ngunui e tama kaore i raro mai te rua te kau ka piki ake ... ana koira nga mahi he mahinga atu nga pioke ana hei tuku mo mo na mea e noho mai ana i roto ia te Waimana ... ana hei aha hei hoatu ra i nga kai o roto i te koko o Ohiwa te moana o Ohiwa ... (cough) ana kua homai e wera he poaka puihi he waewae poaka puihi o era mea a te makare o te ringa ki nga kai o te moana o te puihi ... tae noa ka hoki aku korero i nga korero ra i roto taku taehanga mai ki roto ia te Upokorehe e hara anau hoki au te i ahau e tamariki ana kare taku mama i whakaae ana ki a noho au i roto i tera hapu oku ia Ngati Ira ... ka pangapanga i ahau haerehia au i taku mama noho rano atu au Otuwhare noho atu au i roto ia ... a i Omarumutu a ... nga taku moe wahine muri rano mai ka tahi ano ka mea taku mama ... koira tonu ai iaia e kore e hiahia ki au kia noho i reira tana matakau ... kai moemoe tonu iho matou ia matou ... nga mea ra i roto ia Ngati Ira ... a heoi ano ... a engari nga whai ana na mahinga kai na whaiwhai na pakeke ai e te aha e hia te toku mohio iaiane i nana ... (dogs barking) ... mo a ratou kupu e korero nei ratou ... tatou hoki i tera wa i au e tamariki kaore noa ahau i mohio ana ki te ... ki nga ... tikanga tuturu e pa ana ki to tatou Atua ... engari no te wa ka pakeke nei ana ka tahi ano ahau ka mohio ae koira noa ratou i mea he Atua to te awa ... Atua to Tane ... Atua o nga mea katoa ... i te mea koira a ratou titiro a i nga whakamoemiti ki to tatou kaihanga mo nga ahuatanga kai homai e to tatou Ariki ... no reira kai runga katoa enei ahua e nui tikanga a ratou ahau e haere ana a heoi ano ra a ka mutu ai wa taua korero Corrina ... engari ra rekareka enei korero ... (laughter)

ko tahi korero nei a ... marriage arrangement ... ae i kite ra au e nga mea ... e ... me penei he korero maku ... ka moe maua ko taku rangatira ... ae whakamoehia ai maua i Maromahue ... i na te ... i te kaumarua o Hune 1944 ... whakamoehia ... a ... te kaupapa i whakamoehia ai maua ... ae

... i penei te korero ... ana na te mea kua hapu taku hoa ... ana no te tau ra ke rano ki muri mai ka tahi ano ke taku hoa ... tahi ano taku hoa ka hapu ka whakatika ai tera korero ra a ke nga pea ... na nga koroua noa mei korero a ki a moe ke ai maku ... na hoki ke te taehanga mai o taku mama i te whanauhanga o ta maua pepe ta maua pepe tuatahi ... ka tahi ia Te Orehau ... ko te whaia tenei o Rangi ka mea atu ki au ki a Rea a ... haramai e Rea anei ta taua mokopuna ... ka tahi ka mea atu taku mama ki a Te Orehau ... e kao ... kua haramai ke taua kua haere ke ... na hoki ... minea kia whaia ... ki te tikanga o te korero e ki rara ... me moe i taku poai i ta koutou tamaiti te mea kua hapu ... e kua whawha ki te rua tau e iaiane (laughter) ana no te mea no te 1945 rano ko tahi ano a Bessie ... ana ahua tika ai na korero na whakapaipera rara a kaore kore hi korero ano ke nana koroua i whakaoti atu ... ai i kite ra au tera mea ... tetahi ki a korero atu au ki a koe i te wa ka moe maua ko Rangi whakahaerehia te karakia kia mohio mai ai hoki koutou tenei mea te marena ana pakeke e whakanui rawa i nga mahi a te Atua ... a te mutuhanga te karakia ... ana ka noho ahu waenganui i aku koroua a kai te mohio tatou kai hea te nohohanga o ... o nga ope nga manuhiri a i tera taki wa matou taku papa ko Matehau a me taku koroua me Nako ratou e rahi tonu o roto ia te Whakatohea i haramai te hari au ano ko Rangi a kai roto rano o te ... ana te mutuanga ano te karakia whakaoti te marena ... a ko tahi ka whaka hikoi hia mai a Rangi mai i roto rano te whare a kia tae mai ki ana kai te kaa katoa hoki na raiti ana kai reira katoa nga tangata e whiti atu nga kanohi e titiro atu ana i te wahine nei e haramai ana ... ae ... mea ki ahau ra i tera wa ... i roto i nei ra kaore e raua ... na ratou wena tikanga na ratou era ana nga ko mahi a nga kuia a Rangi he whiuwhiu atu nga haikiha ki mua a Rangi i te mea tino tamariki ana hoki a Rangi ... engari ano ahau e rua te kau au ... a ... rua te kau ma tahi oku tau engari a Rangi ka tahi tonu pea te kau ma ono atu ... me hoatu ano te pea ki te taha ... very young ae (laughter) ... a koira te ... engari enei mea a i kite ra ahau nga whakatakoto ano koroua ki te titiro tatou nga kupu ...

R.T.91:14 side one

... korero ana koroua i ki nei nana ... pre arrange marriage ... i take ano ki i pera ... te putake ake o ratou titiro pera ... a ... me ki pea ko tawhiti haere ko nga kawai ... te whakahoki nga kawai o nga whanaungatanga ... tuatahi ... tuarua a koinei pea ... he pupuri nga taonga whenua kia piri tonu ai kia te kotahitanga ... tuatoru a ke ne pea a ko nga wawata o nga koroua nei kia kite ratou enei mea hei whakatikahia ana e mua i o ratou na mate ... hei putikitiki a tangata mga herenga tangata a nga pa na whenua a ... era atu ahua ha titiro tatou ki enei tikanga ... a o tatou koroua ka titiro tatou ki Kiingi o Inarangi ki te Kuini o Inarangi kare i rere ke atu pera ano hoki ratou i te wa hiki o tatou pakeke ... ka mea ana taou i enei ra ki te moe ana first cousins ia raua a pouri rawa tatou a he pera ... and ki te titiro tatou ki nga wa o mua ehe kua hikoi ke hia mai e ratou tera hua ... ka penei ai o tatou whakaaro e harakau te mea hau na tatau hau engari na o tatou pakeke ke ... ka mea ai tatou kaua ano hei tino kimikimi noaho e tahu kupu korero engari me whakahoki na korero ki na whakaaro a ratou ... a ka mutu ra Yeah me whakahoki ake o tatou korero ki te hardships well I guess you would call the 1930's that was the hardship at them days ... I can remember my dad was 2 days work a week ... if he's lucky sometimes most times was either 1 or 2 days ... and of cause you know i konei ... i konei through hardship ... ka mohio a te maori ki te kimi tetahi huarahi mahinga kai ... korero ake nei au ke nga mahi ana kuia mo nga harakeke nga harakeke ka mahinga he hara ... e ... he dwhitau ... me whitau ka tahi ka tuitui noke ki a pai ai te hii te hii tuna ana korta hoki tetahi wahi he tenei mea hoki te noke ana i ahau ... ka moe nei maua ko taku hoa ko Rangi whaiwhai tonu ai hoki ahau taku hungarei i a Paku ... ia Paku taku hungarei wahine ia Paku koiria na mahi ... he mahi noke hei hii tuna ... te raumati ko hoki ko papa maaro te oneone uaua te kitea koe he noke ... a ka tahi ka whakahau mai te kuia nei ki au a haria mai he pakete haria mai to tini na ae kai roto au e mea ana ai ko te kore noke noaho ka hari rano i te tini ... kaore hi mahi ke ano te tini ... to maua taehanga atu ki te wahi

R.T.91:14 side one

... e mohio nei te kua nei ka tahi ka mea mai ki au tena tipi
tipihia atu na karahe nga otaotao ... a ka mahia au te wahi ...
engari ka mea mai ko waenganui me ahua ... kokorua kia penei
... e te rihi nei te ahua o te wahi e kirini haere ana ahau e horoi
ana whakawatea haere nei au na karahe a ka tahi ka mea mai ki
ahau ana haere ka haere me taku pakete ki te tiki wai a koira
taku mahi he putuputu te wai ki roto te wahi a te kaha maroke
o te oneone kare rawa i roa ka ngaro te wai a ... i te rua o ... i
te toru o na pakete e hara kua puta nga noke kua nei
whakamahi ner au na ka titiro ao tatou te matou o tatou
pakeke te kimi te tahi huarahi ... kia whai kai ai ai ... mo nga
wa e uaua ana ... te kimi tahi hua hei kai ... i kitea ra au enei
wahanga e ki ana ra i te pakeha i tera wa the depression koira
te ingoa o ra ... tata tonu karekau he me i maua ki te korero
haere ... ae i korero ake nei te tahi kupu i roto i nga patai nei
na i patai ana mi te ahua o nga missionaries a i kitea au ena i
kite au ena e mahi ana tena mea i roto i o Waioeka e haere ake
ana wahine pakeha ana ... e raua mahi he ako e nga maori ... a
ki nga tikanga ki nga kaupapa o ta tatou Atua mai te paipera ...
nga missionaries nei ... a i kite au tera mahi i mahia ana ia
ratou ana ko te tahi o ratou ... wahi huihui hanga iaianeina a
ko te Mission hall tonu pea ana te ingoa ana ... kai ... use to be
a Maori Affairs on the other side I don't know if thats still the
same place ... whether they call it the Mission hall or not but
that was original from way back then ... so I would say that
way back in the

END OF TAPE